

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): **Martin Gabčo**
Article / Článok: Recenzia na knihu: Pražské jaro 1968. **Přerušená revoluce?**
Publisher / Vydavateľ: **Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica**
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.1.265-275>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

GABČO, M. 2022. Recenzia na knihu: Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce? In *Politické Vedy*. Vol. 25, no. 1, pp. 265-275. ISSN 1335 – 2741. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.1.265-275>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

RECENZIA NA KNIHU: PRAŽSKÉ JARO 1968. PŘERUŠENÁ REVOLUCE?

BOOK REVIEW: PRAGUE SPRING 1968. INTERRUPTED REVOLUTION?

Martin Gabčo*

NOVÁK, M. 2021. *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce? [Prague Spring 1968. Interrupted Revolution?]*. Praha: Academia, 2021. 279 s. ISBN 978-80-200-3248-5.

Minulý rok český a slovenský knižný trh obohatila publikácia *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce?* z pera profesora politológie a popredného európskeho odborníka na otázky fenoménu stranických systémov, teórie demokracie a empirických teórií demokracie, **Miroslava Nováka**. Čitateľ dostáva do rúk českú adaptáciu autorovho francúzskeho originálu. Na nasledujúcich stranách sa pokúsím s ctеныm čitateľom podeliť o postrehy a dojmy, vyplývajúce zo zoznámenia sa s obsahom predmetnej publikácie.

Autor cez prizmu politologických kategórií analyzuje fenomén tzv. *Pražskej jari*. Neobmedzuje sa iba na deskripciu v rámci slovenskej, českej a svetovej historiografie už pomerne vyčerpávajúco spracovaného chronologického prehľadu historických faktov, a súčasne čitateľovi nepodáva teoretické modely skúmaného fenoménu bez ich konzekventného zasadenia v dobovej realite bipolárneho sveta. Publikáciu preto hodnotím ako vysoko odborne fundovaný podnet k pokračovaniu v interdisciplinárnej vedeckej diskusii, nakoľko autor na stránkach jednotlivých kapitol poctivo skúma príčiny vzniku, rozletu a následného násilného potlačenia generálneho pokusu o reformu socializmu sovietskeho typu v bývalom Československu. Hoci kľúčové komponenty použitého prístupu –

* Mgr. Martin Gabčo, PhD. pôsobí ako odborný referent na Referáte účastníkov a veteránov protikomunistického odboja, Kancelária Ústavu pamäti národa, Miletičova 19, P. O. Box 29, 820 18 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gabco@upn.gov.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politicevedy.2022.25.1.265-275>

snaha o (slovami autora) „*spochybnenie niektorých silno zakorenených mýtov*“ (Novák, 2021, s. 15), súvisiacich s historickou reflexiou Pražskej jari a prítomnosť tendencie vedecky problematizovať kľúčové paradigmy konania popredných politických lídrov reformného hnutia stojacich na čele (aj v priebehu roka 1968) vládnucej komunistickej strany – logicky ústia do prenikavej polemiky zástancov rozdielnych politologických a historických koncepcií, kontextuálny prístup autora k rozkrývaniu sledovaných problémov vytvára priestor pre uplatnenie šance pokúsiť sa s nadhľadom zhodnotiť vnútornú dynamiku vývoja československého pokusu o zásadné reformovanie v danej dobe už dvadsať rokov fungujúceho komunistickeho systému. Z tohto dôvodu každý čitateľ, ktorý je otvorený princípom poctivého vedeckého uvažovania, uvíta zámer autora publikácie „*klásť predovšetkým relevantné otázky*.“ (Novák, 2021, s. 16) Okrem samotnej reflexie dejinného vývoja **Miroslav Novák** neváha predostrieť jeho alternatívne varianty v prípade odlišného konania aktérov popisovaných udalostí.

V úvode autor prehľadne stanovil zásadné témy, ktoré následne analyzoval na stránkach troch kapitol rozdelených na pomerne početné podkapitoly. V chronologickom rámci, **Ericom Hobsbawmom** postulovanej periodizácie „*krátkeho 20. storočia*“, zrekapituloval komplikovanú cestu českých a slovenských dejín od medzivojnovnej masarykovskej demokracie cez Mníchovskú dohodu a príklon k stalinskému Sovietskemu zväzu (ďalej ZSSR), až po inštaláciu totalitného komunistickeho režimu po februári 1948. Hneď na prvých stránkach autor umožňuje čitateľovi vstúpiť do riešenej problematiky prostredníctvom stručných a súčasne maximálne informačne hutných dejinných exkurzov. Výrazným benefitom použitého výkladového štýlu je prítomnosť množstva citácií, ktoré na jednej strane dokumentujú využitie rozsiahleho portfólia odbornej literatúry týkajúcej sa výskumu a reflexie predložených problémov, na strane druhej súčasne čitateľa inšpirujú k siahnutiu po množstve ďalších politologických a historických prác z pera popredných domácich aj zahraničných autorov. Úvod publikácie začína citátom francúzskeho historika a politológa **Jacquesa Rupnika**, charakterizujúceho Pražskú jar v rovine poslednej šance reformovať komunistickej systém zvnútra. (Novák, 2021, s. 9) V intenciách ambície „*zmysluplne analyzovať, čo sa v Československu odohralo medzi januárom a augustom 1968*“ (Novák, 2021, s. 14), **Miroslav Novák** predstavuje ústredné tematické okruhy knihy: miesto Pražskej jari v širšom rámci etáp prejavov odporu (rezistencie), namierených proti komunistickej režimom v strednej a východnej Európe a v ZSSR, a dynamiku rôznorodých krátkodobých, strednodobých a dlhodobých reakcií zahraničia na udalosti, späť

s rozletom a následným potlačením československého reformného hnutia. Za najdôležitejší prínos publikácie pokladám v piatej kapitole dôkladne rozpracovaný teoretický rozbor koreňov, podstaty a zásadných limitov československého modelu „socializmu s ľudskou tvárou“, nakoľko na predmetnom mieste prezentovaný dôraz na „*kritickú analýzu dobových ilúzií reformných komunistov a revizionistických marxistov*“ (Novák, 2021, s. 15), podľa môjho názoru, predloženú knihu robí povinným čítaním nielen pre seriózných záujemcov o fenomén Pražskej jari, ale aj pre široký okruh bádateľov, zaoberajúcich sa vznikom a vývojom komunistického hnutia. Pozornosť je v tomto smere okrem iného venovaná aj mimoriadne dôležitému trendu, zjavnému od obdobia konca 19. storočia, keď sa reálny vývoj kapitalizmu postupne čoraz viac vzdaloval od pôvodných **Marxových** predikcií. Uvedené fenomény sú od začiatku uchopené v súradniciach troch rovín: *pôsobenia oficiálnych politických špičiek v Československej socialistickej republike* (ďalej ČSSR), *iniciatív nekonformných intelektuálov, ku ktorým sa postupne pridali ostatné spoločenské skupiny, a politických záujmov ZSSR a jeho konformných satelitov*.

V prvej časti publikácie nazvanej *Medzi pokusmi o revolúciu a pokusmi o reformu* autor predkladá vlastnú definíciu reformného komunizmu ako vnútrostraníckej iniciatívy volajúcej po zmene politiky vládnucej komunistickej strany. Samotná deskripcia a analýza tohto fenoménu je náplňou poslednej štvrtej podkapitoly prvej časti. Predstavuje vyústenie typologizácie existujúcich fáz odporu a opozície proti komunistickým režimom v geografickom priestore strednej a východnej Európy. V kontexte rekapitulácie procesu sformovania mocenského bloku štátov s totalitne vládnuce komunistickými stranami – satelitov ZSSR – autor predostiera periodizáciu postupne sa prejavujúcich foriem protikomunistickej rezistencie, predovšetkým v dobe od smrti sovietskeho diktátora **J. V. Stalina** až po „*periódu nového reformistického pokusu v Gorbačovovom Sovietskom zväze od roku 1986.*“ (Novák, 2021, s. 26) V intenciách takto poňatej periodizácie, sovietska invázia do ČSSR uzavrela obdobie reformisticky zameranej rezistencie a viedla k následnej aktivizácii nelegalizovaných skupín, angažujúcich sa v zdĺhavom zápase za obhajobu komunistickými režimami potláčaných ľudských a občianskych práv. Podstatu reformného komunizmu, poskytujúceho teoretickú platformu a praktický priestor pre pôsobenie protagonistov Pražskej jari, autor uchopil v intenciách modelu štyroch etáp demokratickej rezistencie/boja za demokraciu z pera sociálneho vedca **Pierra Kendeho**. (Novák, 2021, s. 28 – 33) Fenomén reformného

komunizmu interpretovaný v dimenzii produktu vnútrostraníckej rezistencie, sledujúcej zvnútra riadenú demokratizáciu metód vládnutia komunistickej strany, je v zásade rekonštruovaný v polohe „nástupcu“ predchádzajúcej opozičnej „revolučnej“ periódy, ktorej dominovali zväčša masovo podporené snahy presadiť požiadavky obyvateľstva (predovšetkým robotníkov) „zdola“. Priblíženie konkrétnych prípadov vypuknutia ľudového odporu (ČSR a NDR v roku 1953, v Poľsku a predovšetkým v Maďarsku v roku 1956) je predmetom tretej podkapitoly prvej časti knihy nazvanej *Ľudové revolty 1953 – 1956*. Považujem za potrebné zdôrazniť, že autor na margo hodnotenia prejavovaných postojov a činnosti československých reformných komunistov systematicky polemizuje s často pertraktovanými heroizačnými tendenciami. S kritickým využitím publikovaných spomienok a reflexií účastníkov pražskej jari, neskorších disidentov, politológov a historikov definuje ideologické obmedzenia, ktoré demokratizačný rozmer politického programu – v konečnom dôsledku aj opozičný potenciál (na rozdiel od intelektuálnej demokratickej opozície) – protagonistov reformného komunizmu prirodzene limitovali: „*Reformný komunizmus bol hnutím menšiny, ktorá i naďalej bránila ostatným, aby sa plnoprávne zúčastnili verejného života.*“ (Novák, 2021, s. 45) Na základe upravenej typológie spôsobov adaptácie amerického sociológa **Roberta Kinga Mertona** je reformný komunizmus situovaný do vnútra oficiálnych mocenských štruktúr – v tejto polohe existoval na platforme súhlasu s ich oficiálne stanovenými cieľmi a súčasného odmietnutia oficiálnych prostriedkov, dovtedy používaných v reálnej politickej praxi: „*Reformný komunizmus je spätý s vierou, že súčasný politický režim je vo svojej podstate správny, a preto isté zdokonalenia budú stačiť k tomu, aby sa zbavil deformácií „stalinskej“ éry. Reformný komunizmus (a jeho ideologický pandán, ktorým je marxistický revizionizmus) zostáva väzňom súčasného systému a je neschopný sa z neho vymaniť.*“ (Novák, 2021, s. 51) Uvedený citát zreteľne deklaruje vnútorný rozpor vyplývajúci z objektívneho nesúladu medzi ideami demokracie a socializmu. Vzhľadom na existenciu tohto rozporu **Miroslav Novák** hodnotí reformný komunizmus ako prechodnú fázu „*nestability, zmätku, krízy a ilúzie*“ (Novák, 2021, s. 51), nakoľko pokus o jeho praktické politické uskutočnenie mohol podľa jeho názoru vyústiť buď do fázy normalizácie a konsolidácie komunistickej moci (prípád ČSSR po sovietskej invázii) alebo do kolapsu komunistického režimu (výsledok vnútropolitického vývoja v ZSSR počas vlády **Michaila Gorbačova**).

Názvy jednotlivých podkapitol druhej časti *Pražské jaro 1968* presne mapujú hlavný zámer tejto časti publikácie ako celku. Prvá podkapitola s príznačným

názvom *Jak to bylo* načrtáva okolnosti „rozbehu“ Pražskej jari od politického pádu prvého tajomníka ÚV KSČ a zároveň prezidenta ČSSR **Antonína Novotného** cez ďalšie personálne zmeny na kľúčových postoch, až k zverejneniu zásadného stranického dokumentu Pražskej jari – *Akčného programu Komunistickej strany Československa* (ďalej KSČ) dňa 10. apríla 1968. V súlade s autorovým zameraním na sledovanie troch základných „hybných síl“ skúmaného fenoménu (politickí predstavitelia, protagonisti intelektuálnych iniciatív, ZSSR a jeho satelity), je druhá podkapitola *Intelektuálové a verejné mínění* venovaná podrobnej analýze kľúčových paradigiem „uvoľneného“ intelektuálneho verejného diskurzu, prebiehajúceho v dobe tzv. „predjaria“ a samotnej Pražskej jari. Za zásadný prínos tejto časti pokladám autorovu reflexiu schopnosti dobových spisovateľov, filozofov a žurnalistov podnieť masový záujem verejnosti o aktuálne témy (zločiny spáchané komunistickým režimom, stav spoločnosti, debaty o politickom pluralizme). S využitím dôveryhodných zdrojov, autor poukazuje na kvantitatívne dokumentovateľný vzrast dôveryhodnosti KSČ v období politickej liberalizácie. Rozbor prevažne polemických textov publikovaných v podmienkach slobodnejšej diskusie na stránkach periodík *Literárne listy*, *Kultúrny život*, *Reportér*, *Študent* a *Práca* – vrátane manifestu *Dvetisíc slov* z pera spisovateľa **Ludvíka Vaculíka** uverejneného v *Literárnych listoch* 27. júna 1968 – presvedčivo podčiarkuje intenzívny rozmach zásadnej kritiky ideologického fundamentu mocenského monopolu komunistickej strany – princípu „vedúcej úlohy strany“. Komunistická strana mala svoje vedúce postavenie v štáte počas ďalšieho vývoja obhájiť kvalitou svojho politického programu a následnou praktickou činnosťou v prospech občana, pričom dlhotrvajúca svojvôľa výlučne vládnucej privilegovanej kasty stranického aparátu mala byť eliminovaná obnovou reálne uplatňovateľných občianskych a politických práv stranicky neorganizovanej väčšiny obyvateľstva republiky. **Miroslav Novák** v závere podkapitoly dospel k vlastnej definícii kľúčového produktu Pražskej jari, stojaceho v nezlučiteľnej opozícii voči mocenským záujmom predstaviteľov väčšiny štátov sovietskeho bloku: „*Najdôležitejším a taktiež najspektakulárnejším výsledkom Pražskej jari bola predsa masívna, slobodná a dobrovoľná participácia občanov na verejnom živote, renesancia verejnej mienky, dnes by sme povedali veľkolepý rozmach „občianskej spoločnosti.“ Veľké mítingy, vášnivé politické diskusie i na ulici, zmnohonásobenie nákladu novín, ohromný elán obyvateľov krajiny – aj robotníci sa zapojili po počiatočnom zaváhaní – to všetko vytvorilo nezabudnuteľnú atmosféru. Prejavovali sa pritom síce isté ilúzie, ale predovšetkým obrovský*

smäd po pravde, zhoda v niektorých kľúčových cieľoch (ako bola demokratizácia verejného života, rehabilitácia obetí komunistického režimu atď.) a taktiež pozoruhodná solidarita.“ (Novák, 2021, s. 82 – 83) Vzhľadom na citované konštatovania, by obraz politicko-spoločenskej situácie v dobe od januára do augusta 1968, podľa mojej mienky, ešte viac obohatil podrobnejší rozbor a komparácia programov konkrétnych verejných mítingov a diskusií, prebiehajúcich na uliciach, pracoviskách a samozrejme aj na pôde univerzitných posluchární. Už názov tretej podkapitoly *Sovietska invázia, jej dlhá príprava a jej bezprostredné následky* evokuje jej obsahovú náplň. Okrem deskripcie okolností samotnej invázie vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy, **Miroslav Novák** venoval priestor popisu vzrastajúceho napätia medzi reformným československým vedením a ortodoxným „frontom“ združujúcim predstaviteľov politbyra ÚV KSSS a lídrov štvorice „spriatelенých“ socialistických štátov (Maďarska, Poľska, NDR, Bulharska). Podstatnú súčasť príprav augustovej okupácie predstavovalo aj neprimerane predlžované vojenské cvičenie vojsk Varšavskej zmluvy, ktoré prebiehalo na území ČSR od 20. júna 1968 až do začiatku augusta. **Miroslav Novák** jednoznačne hodnotí súhlas československých politických predstaviteľov s uskutočnením tohto cvičenia ako fatálnu chybu. (Novák, 2021, s. 86) Autor sa zamýšľa nad hypotetickými možnosťami predídania augustovej invázii, pričom identifikuje omyly vedúcich protagonistov Pražskej jari, ktorí podľa jeho argumentácie v nezanedbateľnej miere uľahčili rozhodnutie sovietskych straníckych a armádnych špičiek pre vojenský zásah: odvolanie generála **Václava Prchlíka** v júni 1968 v dôsledku sovietskeho tlaku, sústredenie jednotiek československej armády na hraniciach so SRN (taktiež na sovietsky podnet), neochota **Alexandra Dubčeka** uveriť v reálnosť hrozby uskutočnenia vojenskej invázie zo strany „spriatelенých“ štátov Varšavskej zmluvy. Zaujímavým je spôsob, akým sa autor vyrovnal s fenoménom pomerne vysokej popularity KSC nadobudnutej po januári 1968. **Miroslav Novák** s ohľadom na výsledky prieskumu verejnej mienky (vrátane politickej orientácie československej populácie) z 2. – 14. mája 1968, vyvracia totožnosť **Dubčekovej** koncepcie „socializmu s ľudskou tvárou“ s väčšinovými politickými postojmi občanov, ktorí sa hodnotovo prevažne orientovali na maximálne prehlbovanie zahájenej liberalizácie – potenciálne smerujúcej k obnove pluralitnej parlamentnej demokracie. (Novák, 2021, s. 91) V tomto ohľade je čitateľ pomerne frekventovane upozorňovaný na skutočnosť, že nesporne existujúca spontánna, masová a verejná podpora, prejavovaná komunistickej strane a jej čelným predstaviteľom zo strany aktivizovanej československej spoločnosti, stála

a padala na ochote a schopnostiach stranického a štátneho vedenia pokračovať v nastúpenom reformnom kurze.¹ V kratšej štvrtej podkapitole *Skutočná tvár vedenia Komunistickej strany Československa* autor z politickej orientácie **Alexandra Dubčeka** a jeho blízkych spolupracovníkov na zásadnú reformu socializmu – nie na obnovu pluralitnej demokracie – vyvodzuje príčinu ich Moskvou vynútenej kapitulácie: „*Nebol to ani Brežnev, ani sovietska armáda, kto presvedčil obyvateľstvo Československa, aby nenásilný odpor zastavilo, ale jeho idoly – Dubček, Svoboda, Černík ...*“ (Novák, 2021, s. 111) Identifikácii hlbších koreňov vratkých fundamentov politickej praxe reformného komunizmu je venovaná už spomenutá piata podkapitola *Československý model „socializmu s ľudskou tvárou.“* Kapitola ako celok poukazuje na achillove päty teoretického zdroja reformného komunizmu – revizionistického marxizmu, nositeľa ktorého predovšetkým v priebehu 60. rokov 20. storočia hľadali teoretické východiská, použiteľné pre uskutočnenie korekcie komunistickej ideológie v duchu deklarovaného návratu k „autentickému“ marxizmu (respektíve marxizmu-leninizmu predstalinského obdobia). **Miroslav Novák** brilantne analyzuje fundamente zásadnej ideovej paradigmy reformátorov (nie likvidátorov) komunistického systému, stelesnenej sloganom „socializmus s ľudskou tvárou“, anticipujúcim ambíciu prakticky dosiahnuť syntézu komunizmu a demokracie. Predpoklad možnosti takejto syntézy jednoznačne považuje za ilúziu, konzekventne vedúcu k prirodzene determinovanému kolapsu komunistického projektu: „*Československý model socializmu s ľudskou tvárou, inak povedané demokratický komunizmus, je teda nielen iluzórny, ale po roku 1989 je zároveň úplne anachronický. Pokiaľ dochádza za komunizmu k demokratizácií, nevedie to k nejakému demokratickému komunizmu, ale k zrúteniu komunizmu.*“ (Novák, 2021, s. 137 – 138) Autor sa presvedčivo pokúsil problematizovať ilúzie späté s poňatím Pražskej jari v polohe svetovo významného pokusu realizovať originálny model socializmu fungujúci na báze slobody slova a rešpektovania verejnej mienky. Mimoriadne zaujímavou je argumentácia spochybňujúca obľúbenú tézu revizionistických marxistov, ktorá zdôvodňovala notorické deformácie a zločiny socializmu ako dôsledok jeho leninskej realizácie v ruských podmienkach. Autor prišiel k záveru, že **Leninov** projekt uskutočnenia socializmu na báze vedúcej úlohy – nadvlády totalitarnej strany profesionálnych

¹ Historička obdobia 60. rokov 20. storočia, **Jitka Vondrová**, vo svojej štúdii *Pražské jaro 1968* výstižne poukazuje na skutočnosť, že jednota medzi KSČ a verejnosťou zavázala československých politikov počas rokovaní so sovietskym vedením, kategoricky požadujúcim potlačiť reformný proces, obhajovať svoju reformnú politiku. (Vondrová, 2009, s. 77 – 80)

revolucionárov – v skutočnosti už sám o sebe predstavoval voluntaristický pokus realizovať marxistické revolučné tézy nezodpovedajúce skutočnému ekonomickému a sociálnemu vývoju: „*Jedná sa teda o dva aspekty jednej a tej istej základnej skutočnosti: mylnosti „vedeckých“ Marxových predpovedí. Jeho prvým aspektom je nezhoda Marxových revolučných predikcií s reálnym vývojom „kapitalistických“ spoločností, jeho druhým aspektom je komunistický gulag ako jediné skutočné stelesnenie a jediná logická realizácia Marxových vízií.*“ (Novák, 2021, s. 129) Zotrvávanie na deklarovanych „autentických“ marxistických východiskách tak naďalej namiesto reálnej analýzy skutočnosti upevňovalo existenciu a pretrvávanie nového politického mýtu: „*Vplyvom zaslepenosti marxistickou ideológiou tvrdia revizionistickí marxisti šesťdesiatych rokov napriek všetkým neblahým skutočnostiam, že „autentický“ marxizmus a „autentický“ socializmus „nemajú nič spoločné“ s reálne existujúcim socializmom, a sú tak neschopní rozpoznať skutočné problémy.*“ (Novák, 2021, s. 138) Pohľad na slabnúce a čoraz brutálnejšie potláčané prejavy spoločenského nesúhlasu s postupne sa rozvíjajúcou normalizáciou, a na ich následnú transformáciu do sféry disidentských iniciatív, tvorí obsah šiestej podkapitoly *Ludový odpor proti nastupujúcej „normalizácii“*. Autor sa vyrovnáva s nesporne neuralgickým fenoménom prvej poaugustovej fázy vynúteného ukončenia obrodného procesu – podielom dovtedy mimoriadne populárneho politika a do 17. apríla 1969 prvého tajomníka ÚV KSČ **Alexandra Dubčeka** na „uzemnení“ masového odporu verejnosti proti tmeniu a vynútenej likvidácii reformného kurzu.

Tretia časť knihy *Vnímanie a dopady československých udalostí v zahraničí* začína veľmi zaujímavou podkapitolou *Rok 1968 v Sovietskom zväze a disidenti: „Za vašu i našu slobodu“*, ktorá je venovaná reakciám osobností sovietskeho disentu na skutočnosť násilného potlačenia československého reformného pohybu zo strany ich vlastnej krajiny. Autor uvádza nielen známy protest ôsmych disidentov na Červenom námestí dňa 25. augusta 1968, ale aj fakty dokumentujúce vlnu nádejí a sympatií, ktoré v prostredí disentu v ZSSR Pražská jar vyvolala. Okrem kľúčových materiálov písomnej proveniencie, publikovaných predstaviteľmi sovietskych skupín angažujúcich sa za obnovu a obhajobu ľudských práv, je patričný priestor venovaný spektru zdokumentovaných prejavov nesúhlasu s okupáciou ČSSR vrátane protestných letákov, pokusov o zorganizovanie nesúhlasnej petície, ale aj prípadov verejného deklarovania nesúhlasu s oficiálnou sovietskou politikou počas povinných manifestačných kampaní. Obsiahla druhá podkapitola *Pražská jar pohľadom zo zahraničia* načrtáva medzinárodný ohlas československých udalostí roku 1968 z hľadiska

ich vplyvu na aktuálny stav a ďalší vývoj dobových medzinárodných vzťahov.

Autor s ohľadom na krátkodobé, strednodobé i dlhodobé dopady zmapoval postoje predstaviteľov zahraničných komunistických strán, pôsobiacich buď v krajinách s vládnucimi režimami marxisticko-leninskej proveniencie, alebo v západných demokratických štátoch (Taliansko, Francúzsko). Primeraná pozornosť je taktiež venovaná reakciám troch špecifických komunistických krajín – Albánska, Rumunska a Juhoslávie – udržiavajúcich si značnú nezávislosť na Moskve, čo prirodzene determinovalo ich v zásade odmietavé reakcie na vojenské potlačenie reformného pohybu v Československu. Opomenuté nie sú ani oficiálne deklarované reakcie USA, Francúzska a SRN. Nízka razancia prejaveneho nesúhlasu s agresiou krajín Varšavskej zmluvy bola výrazne ovplyvnená prioritami zahraničných politik týchto štátov, nakoľko sa primárne orientovali na udržanie a rozvíjanie uvoľňovania medzinárodného napätia v intenciách politiky „détente“. Autor sa podobne venuje riešeniu otázky sovietskej invázie do ČSSR na pôde OSN. Tretia podkapitola *Sovietska invázia a vývoj vzťahov medzi Východom a Západom* presvedčivo poukazuje na skutočnosť, že agresia štátov Varšavskej zmluvy ďalší postup politiky „détente“ výraznejšie nenarušila. Za prínosné považujem vykreslenie negatívnych dopadov snáh väčšiny západných politikov o pokračovanie v uvoľňovaní medzinárodného politického napätia aj za cenu faktickej ignorácie prenasledovaného disentu pôsobiaceho v krajinách začlenených do sovietskej sféry vplyvu. **Miroslav Novák** na stránkach tejto kapitoly spochybňuje, respektíve problematizuje, vo verejnom aj odbornom diskurze pomerne široko pertraktované tvrdenie o významnom podiele helsinských dohôd na páde sovietskeho komunizmu. Do diskusie ohľadom vplyvu Pražskej jari na neskoršiu realizáciu **Gorbačovovej** perestrojky kniha prispieva závažnými konštatovaniami. Tie upozorňujú na jednu z najzávažnejších príčin tragického ukončenia Pražskej jari – absenciu „synchronizácie“ reforiem v ČSSR s vnútropolitickým kurzom, sledovaným v danej dobe v ZSSR a v ostatných susedných krajinách Varšavskej zmluvy. Súčasťou publikácie je mimoriadne aktuálna posledná štvrtá podkapitola *Neobnovuje sa polstoročie po Pražskej jari rozdelenie medzi Východom a Západom?*

Nakoniec autor prezentuje najdôležitejšie závery, vplývajúce z deskripcie a analýzy problémov sformulovaných v rámci úvodu. V prvom rade zdôrazňuje skutočnosť, že udusenie obrodného procesu v Československu v dlhobodej perspektíve ukončilo ilúziu možnosti uskutočnenia modelu „demokratického komunizmu“. August 1968 nekompromisne poukázal na pravú tvár „totalitného

bolševizmu“, v dôsledku čoho v novembri 1989 už „chiméra nikdy neexistujúceho demokratického socializmu“, na rozdiel od roku 1968, nemohla pre protagonistov prebiehajúcich politických zmien predstavovať atraktívny cieľ. (Novák, 2021, s. 228 – 234) **Miroslavovi Novákovi** sa v záverečnej časti podarilo zdôvodniť a solídne podoprieť použitie pojmu „prerušená revolúcia“ pre charakterizovanie revolučných politických a spoločenských reforiem existujúceho socialistického systému v ČSSR. Na posledných stranách textu knihy nachádzame autorovu odpoveď na hypotetickú otázku, či bolo zo strany československého vedenia možné sovietskej invázii predísť. Považujem za nutné konštatovať, že predmetnú pasáž je potrebné vnímať ako odrazový mostík širšej odbornej diskusie, nakoľko vzhľadom na hypotetický charakter položenej otázky je aj podaná odpoveď nevyhnutne do značnej miery iba teoretickým modelom. Autor svoje tvrdenie, že preventívne obranné opatrenia mohli od rozhodnutia uskutočniť okupáciu Československa sovietskeho agresora odradiť, vyvodzuje na základe publikovaných názorov početných politikov, historikov a vojenských odborníkov. Za významný vklad do plodnej diskusie k udalostiam roka 1968 považujem pomerne kritické záverečné hodnotenie pripravenosti politických lídrov Pražskej jari (predovšetkým **A. Dubčeka**) čeliť dobovým výzvam.

Súpis bibliografických referencií reprezentuje široké penzum zdrojov, z ktorých autor pri zostavovaní publikácie vychádzal. Súčasne v spojení s uvedenými zoznamami doporučených titulov v českom aj v anglickom jazyku ide o hodnotnú databázu publikačných výstupov rôznej proveniencie týkajúcich sa fenoménu Pražskej jari. Lepšej orientácii čitateľa napomáha aj pripojený menný register.

Recenzovaná publikácia **Miroslava Nováka** je zásadným dielom, rozvíjajúcim kritickú reflexiu fenoménu Pražskej jari. Z tohto dôvodu ju vrelo odporúčam ako dôležitý zdroj poznatkov a námetov k uvažovaniu nielen odborným pracovníkom, alebo poslucháčom historických a politologických vied, ale i všetkým záujemcom o seriózne a komplexné poznanie povojnových slovenských dejín.

Literatúra:

NOVÁK, M. 2021. *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce?* Praha: Academia 2021. 279 s. ISBN 978-80-200-3248-5.

VONDROVÁ, J. 2009. Pražské jaro 1968. In LONDÁK, S. – SIKORA, S. et al.: *Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách*. Bratislava: VEDA 2009. ISBN 978-80-224-1095-3. s. 62 – 81.